

УДК 364-787»712.9»(4-15)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

Людмила ГУСАК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-7570-2574

Леся МАРТИРОСЯН

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-0930-5620

Бібліографічний опис статті: Гусак, Л., Мартіросян, Л. (2025). Соціальна підтримка старості та міжпоколінна солідарність у контексті демографічного старіння: західноєвропейський досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 167–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТАРОСТІ ТА МІЖПОКОЛІННА СОЛІДАРНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням частки осіб похилого віку в демографічній структурі суспільства та комплексом викликів, що виникають у зв'язку з цим процесом. У фокусі наукового аналізу перебувають історично сформовані підходи до міжпоколінної взаємодії, зокрема: трансформація ролі державних інститутів, сімейних моделей та соціальних практик у забезпеченні підтримки й опіки над людьми старшого віку. Мета статті – здійснення ретроспективного аналізу практик соціальної підтримки людей похилого віку як механізму міжпоколінної взаємодії в традиціях західноєвропейської цивілізації. Особливу увагу зосереджено на з'ясуванні їх ролі у формуванні адаптаційного потенціалу суспільства до сучасних демографічних викликів, пов'язаних зі старінням населення.

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід із залученням історико-порівняльного, структурно-функціонального та герменевтичного методів. Використано ретроспективний аналіз західноєвропейських практик соціальної підтримки літніх людей у контексті зміни соціальних інститутів. Оригінальність цього підходу полягає в інтерпретації інститутів соціальної підтримки людей похилого віку не лише як механізмів захисту, а як чинників, що реконфігурують (а подекуди й послаблюють) природну основу міжпоколінної взаємодії. Доведено, що інституційна підтримка як вид «формалізованої солідарності» співіснує з «емоційною солідарністю», закоріненою у родинному досвіді. У випадках, коли перша починає домінувати над другою, відбувається функціональне заміщення, яке в довгостроковій перспективі призводить до ерозії міжпоколінного контракту. У ході ретроспективного аналізу встановлено, що міжпоколінна солідарність та різноманітні соціальні практики підтримки старості мають глибокі історичні корені у європейській традиції і виступають не лише як гуманітарна норма, а й як важливий соціальний механізм адаптації суспільства до демографічних змін. Еволюція цих практик засвідчує необхідність збереження ключових принципів міжпоколінної взаємодії, таких як відповідальність та солідарність, що сприяють інтеграції літніх людей у суспільне життя і підтримують міжпоколінний баланс. Отримані результати можуть бути використані для осмислення концептуальних основ формування стратегії активного довіголіття, яка базується на історичному досвіді й відповідає викликам ХХІ століття.

Ключові слова: історія старості, інституціоналізація, міжпоколінна солідарність, історичні практики соціальної підтримки, демографічне старіння, соціальні інститути, міжпоколінної взаємодії, ейджизм.

Liudmyla HUSAK

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages in the Humanities, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7570-2574

Lesia MARTIROSYAN*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska str., Lviv, Ukraine, 79000***ORCID:** 0000-0003-0930-5620

To cite this article: Husak, L., Martirosyan, L. (2025). Sotsialna pidtrymka starosti ta mizhpokolinna solidarnist u konteksti demohrafichnoho starinnia: zakhidnoievropeyskyi dosvid [Social support for the elderly and intergenerational solidarity in the context of demographic ageing: western european experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 167–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

SOCIAL SUPPORT FOR THE ELDERLY AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC AGEING: WESTERN EUROPEAN EXPERIENCE

The relevance of this study is driven by the rapid increase in the proportion of older adults in the demographic structure of society and the complex challenges arising from this process. The article focuses on historically shaped approaches to intergenerational interaction, particularly the transformation of state institutions, family models, and social practices in ensuring care and support for the elderly. The aim of the article is to conduct a retrospective analysis of social support practices for older people as a mechanism of intergenerational interaction in the traditions of Western European civilization. Special attention is given to the role of these practices in shaping the society's adaptive capacity in response to contemporary demographic challenges associated with population ageing.

The study applies an interdisciplinary approach, incorporating historical-comparative, structural-functional, and hermeneutic methods. A retrospective analysis of Western European practices of social support for the elderly is conducted in the context of evolving social institutions. The originality of this approach lies in interpreting social support institutions not only as mechanisms of protection but also as factors that reconfigure (and in some cases weaken) the natural basis of intergenerational interaction. It is argued that institutional support, as a form of "formalized solidarity," coexists with "emotional solidarity" rooted in family experience. When the former begins to dominate the latter, functional substitution occurs, which in the long term leads to the erosion of the intergenerational contract. The retrospective analysis reveals that intergenerational solidarity and various forms of old-age support have deep historical roots in the European tradition, functioning not only as a humanitarian norm but also as a key social mechanism for adapting society to demographic change. The evolution of these practices highlights the importance of preserving the core principles of intergenerational interaction—such as responsibility and solidarity—which contribute to the integration of older people into social life and support intergenerational balance. The findings may serve as a conceptual basis for developing strategies of active ageing rooted in historical experience and relevant to the challenges of the 21st century.

Key words: history of old age, institutionalization, intergenerational solidarity, historical practices of social support, demographic ageing, social institutions, intergenerational interaction, ageism.

Актуальність проблеми. З моменту свого виникнення у суспільстві завжди існувала вікова диференціація – діти, дорослі та люди похилого віку. Вона зберігається і у сучасному суспільстві, проте має свої особливості. Соціологи звертають увагу на стрімке збільшення частки людей похилого віку у структурі сучасного населення Землі. Україна входить до 30 «найстаріших» країн світу. У 2050 році особи віком 60 років і старші становитимуть майже третину населення країни. Зміна соціально-демографічної структури населення через зростання питомої ваги осіб похилого віку, потреби яких суттєво відрізняються від потреб представників інших вікових груп населення, призведе до загострення соціальних та економічних проблем (Сопко, 2013, с. 56). Також спостерігається новий глобальний феномен – розрив між поколіннями. Опитування гро-

мадської думки (Сенюшкіна, 2013, с. 185–187) свідчать про вікову дискримінацію, що посилюється через формалізацію вікових меж і конкуренцію між поколіннями. Міжпоколінна напруга проявляється і в межах сімейної самоорганізації, хоча саме сім'я є базовим осередком формування ідентичностей і практик взаємодопомоги. Сімейна міжпоколінна солідарність реалізується як обмін матеріальними, фінансовими та символічними ресурсами між дорослими, дітьми й літніми батьками. Водночас міжпоколінні конфлікти дедалі більше виходять за межі родини й переходять у сферу ширших соціальних відносин. Ускладнення взаємодії між людьми похилого віку та іншими віковими групами загострює проблему ейджизму, що набуває особливої актуальності в сучасних соціокультурних і політико-економічних умовах. Старість стала

універсальним етапом життєвого циклу, що зумовлює потребу в її історичному осмисленні та критичному аналізі міжпоколінних відносин. Відтак актуалізується потреба переосмислення конфліктних аспектів міжпоколінних відносин і аналізу суспільного ставлення до старості як основи міжпоколінної солідарності в історичному контексті. Таке дослідження дозволить глибше осмислити роль старших поколінь, їхню соціальну значущість і сприятиме формуванню ефективної соціальної політики з урахуванням процесів «старіння націй».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні у вітчизняному науковому дискурсі, в межах історичних досліджень, на жаль, не фіксується систематизованого та поглибленого інтересу до проблематики міжпоколінної взаємодії. Сучасні напрацювання вітчизняних дослідників носять міждисциплінарний характер і здебільшого зосереджуються переважно на філософських, соціологічних, культурно-етнографічних або антропологічних аспектах старості (А. Ангелова, С. Голик, Т. Гошко, Р. Джуган, Н. Клименюк, Т. Коваль, О. Комарова, М. Кухта, Ю. Лисенко, І. Мартинюк, А. Мокряк, О. Піменова, В. Робак, А. Рижанова, Ж. Семидоцька, Т. Сенюшкіна, Р. Сопко та ін.).

Окремий напрям охоплюють дослідження, що розглядають соціальну підтримку літніх людей у контексті розвитку соціальної роботи – як у її історичному вимірі, так і в сучасній практиці (С. Глазунов, А. Горілий, О. Кравченко, С. Кубіцький, О. Матрос, М. Підгурська, Т. Семигіна, О. Столярик, О. Тополь, А. Фурман та ін.).

У зарубіжній історіографії дослідження проблематики людей похилого віку здійснюється у контексті демографічних, філософських та соціально-культурних репрезентацій та гендерних особливостей старіння. Привертають увагу праці таких науковців, як: К. Бем (K. Boehm), Ж.-П. Буа (J.-P. Bois), Дж. Гуді (J. Goody), Р. Крендалл (R. Crandall), Ле Гофф (Le Goff), Ж. Міноа (J. Minois), Д.Г. Троянські (D.G. Troyansky), Р. Фоссє (R. Fossier) та ін. Історію соціальної підтримки людей похилого віку вивчали: С.Р. Оттавей (S. R. Ottaway), Т. Гічкок (T. Hitchcock), П. Тейн (P. Thane), П. Ласлетт (P. Laslett) та ін.

Огляд наукових джерел дозволяє виокремити кілька особливостей сучасного вивчення історичних аспектів проблематики людей похилого

віку. По-перше, науковий інтерес зосереджено переважно в етнографічних і культурологічних студіях з акцентом на опис традицій, звичаїв і ритуалів. По-друге, бракує теоретичного осмислення соціально-історичних чинників, що формують статус і підтримку літніх людей у межах міжпоколінної солідарності. По-третє, недостатньо досліджено ціннісні категорії – обов'язок, відповідальність, доступ до ресурсів – як основу еволюції ставлення до старості в західноєвропейському контексті.

Такі обмеження ускладнюють цілісне бачення динаміки міжпоколінної взаємодії й трансформації практик соціальної підтримки. Це зумовлює потребу в ретроспективному аналізі, що дозволить краще осмислити потенціал історико-культурної спадщини у відповідь на виклики демографічного старіння.

Метою цієї статті є здійснення ретроспективного аналізу практик соціальної підтримки людей похилого віку як механізму міжпоколінної взаємодії в традиціях західноєвропейської цивілізації з урахуванням історично сформованих ресурсів для адекватного реагування на сучасні виклики, зумовлені процесами старіння.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток людства демонструє змінність соціального статусу людей похилого віку залежно від епохи. У доісторичний період старість була рідкісним явищем через низьку тривалість життя (15–22 років) і нечисленність груп. Ймовірно до похилого віку доживали лише найстійкіші індивіди. Певний час існувала соціальна санкція на вбивство немічних батьків – як крайній засіб виживання громади (Клименюк, 2010; Лисенко, 2018). Відмова від ритуального умертвіння пов'язана зі змінами в господарюванні. Зменшення залежності від фізичної сили, освоєння вогню та спеціалізація праці сприяли збереженню старших членів спільнот. Вони набули соціальної ролі – охоронців вогню, носіїв знань і традицій, що сприяло формуванню міжпоколінного зв'язку. Археологічні знахідки, як-от поховання на стоянці Шанидар (Ірак), свідчать про догляд за людьми з інвалідністю в первісних спільнотах, що є доказом ранніх форм підтримки старших.

З переходом до родоплемінної організації з'явилися перші інститути захисту старших осіб – родова община та сім'я. Колективна турбота забезпечувала збереження знань про

ресурси, лікування, традиції, що підвищувало шанси громади на виживання (Boehm, 1999). Старійшини як носії колективної пам'яті та норми поведінки виконували управлінські функції ще з часів неандертальців (Клименюк, 2010).

Патріархальна сім'я стала першою структурою соціального захисту для дітей і літніх людей. У традиційних суспільствах саме сімейна солідарність забезпечувала догляд за старшими без зовнішньої допомоги (Goody, 1983), що стало основою міжпоколінної взаємодії. У межах роду та сім'ї формувалися перші норми обов'язкової турботи про старших, які згодом перетворювалися на релігійні чи правові приписи. Родова община і сім'я не лише захищали літніх людей, а й створювали моральну базу для соціальної підтримки як суспільного явища. Це підсилювало авторитет старших, дозволяло їм передавати владу та знання, а традиція старійшин зберігалася і в наступні епохи. Отже, формувалася система міжпоколінної солідарності, що поступово еволюціонувала в організовані форми підтримки.

Таким чином, історична ретроспектива засвідчує перехід від усунення до визнання цінності старших як носіїв досвіду та традицій. Це заклало підвалини міжпоколінних зв'язків і утвердило соціальну підтримку літніх осіб як норму суспільного життя.

Античні суспільства Греції та Риму сформували стійкі міжпоколінні зв'язки, що реалізувалися у сімейних і державних структурах. Тут зародилися основи соціальної підтримки літніх людей як інструменту суспільної стабільності. Наприклад, у Греції літні особи мали високий авторитет як носії мудрості та традицій. Влада належала старшим: у Спарті до герусії, а в Афінах до ареопагу входили особи від 60 років. Їм також доручали виконання релігійних обов'язків. Старші громадяни, які не мали власних доходів або втратили працездатність, могли мати державне утримання. Така форма допомоги набула інституційних ознак, тобто почала діяти як системна практика, регулювалася державою, здійснювалася через офіційні процедури. Родина також була важливою формою підтримки літніх людей та формування міжпоколінних зав'язків. Закон Солон передбачав обов'язок дітей піклуватися про батьків, що створювало правову основу взаємної відповідальності поколінь. У Спарті старші брали участь у вихованні

молоді, виступали арбітрами поведінки й політичними радниками. Їх високий статус залежав не лише від віку, а й від воїнської доблесті, яка вважалася невід'ємною рисою старості (Мартіросян, 2021). У Римі соціальна підтримка літніх мала була зосереджена у патріархальній сім'ї як ключовому соціальному інституті, якому держава делегувала функцію опіки. *Pater familias* відповідав за кілька поколінь, забезпечуючи виховання, економічну підтримку й правовий статус. Концепт *pietas* – морального обов'язку дітей – закріплював повагу до старших як релігійну й правову норму.

Аналіз культурних моделей Давньої Греції та Риму дозволяє зробити висновок, що обидва суспільства створили дієві механізми міжпоколінної солідарності, однак із різним акцентом: у грецькому контексті головна роль належала символічному та моральному авторитету старших, тоді як у римському – юридично і релігійно оформленій системі сімейної підтримки. В обох випадках взаємодія між поколіннями сприяла збереженню соціальної стабільності, спадкоємності культурних традицій та формуванню соціальної підтримки осіб похилого віку, що стали основою для пізніших європейських моделей взаємин між поколіннями.

У ранньому та класичному Середньовіччі занепад античних державних інститутів призвів до того, що їхні соціальні функції, зокрема турботу про літніх і маргіналізованих, перебрала християнська церква. Водночас змінився соціальний статус старших людей: хоча доктрина християнства закликала до поваги, на практиці традиції шанування старості слабшали. За твердженням Д. Троянські (Trojansky, 2016, р. 37–64) у християнській традиції старість використано як метафору тілесності та гріховності на відміну від молодості – як метафори душі та спасіння. Епос також фокусував свою увагу на молодості та силі, які отримали свої привілеї; смерть у бою розглядали як більш героїчну, ніж смерть від старості. Таке трактування старості суперечило офіційним установкам церкви й породжувало амбівалентне ставлення до літніх навіть у релігійному середовищі (Minois, 1995).

Попри церковні заклики літні люди з нижчих верств дедалі більше маргіналізувалися через економічну вразливість і втрату працездатності. Старість асоціювалася з безсиллям і бідністю (Shahar, 2004; Ehmer, 2008). Однак

після пандемії XIV століття ситуація змінилася. За Д. Троянські (Trojansky, 2016), чума, що вражала переважно молодь, призвела до старіння населення. Це сприяло поширенню заповітів і домовленостей про утримання літніх, зросла кількість вдів. Жінки, набуваючи статусу вдови, отримували автономію й право на управління майном.

Зростання чисельності літніх зумовило появу перших світських закладів опіки – притулків при цехах (Люблін – 1342, Варшава – 1388, Радом – 1435), які забезпечували мінімальну підтримку самотнім. Християнська церква залишалась основним інститутом допомоги розвиваючи мережу шпиталів, сиротинців і будинків для літніх при монастирях. Хоча ця допомога була обмеженою, вона сприяла формуванню суспільного розуміння потреби захисту старості та поступового визнання права на відпочинок як соціальної норми.

Потребує уваги той факт, що в Середньовіччі провідну роль у міжпоколінній взаємодії відігравала сім'я, приналежність до якої мала пріоритет над соціальною. Християнство закріпило патріархальну модель, де глава дому володів майном і мав владу. Родини забезпечували спадкоємність через працю: сільську – на землі, міську – в ремісничих майстернях, де учні залишались під опікою майстрів до старості. Сімейні об'єднання (ліньязі) гарантували збереження власності через міжпоколінну солідарність. Римське право утверджувало владу *pater familias*, що стимулювало турботу про старших як інвестицію у спадщину. За спостереженням І. Дюбі (Dubu, 1980) земля була основним джерелом доходу, а родина – механізмом спадковості. Через домінування ручної праці й слабкий ринок старші довше залишались у виробничому процесі, зберігаючи авторитет і знання. Невелика чисельність літніх (за середньої тривалості життя 30-40 років) не створювала демографічного тиску. Колективістська культура підтримувала ієрархію та спадкоємність традицій, формуючи корпоративний лад із міжпоколінною солідарністю як чинником стабільності.

Отже, в умовах феодального суспільства (VI-XIV ст.) церква і сім'я були головними структурами підтримки людей похилого віку. Як слушно зауважує Дж. Ле Гофф (Le Goff, 1988), через виховання й проповідь церква інтегрувала цінності поваги до старших і забез-

печувала передачу норм між поколіннями. Це створювало сталі механізми соціальної злагоди, знижувало ризики конфліктів і посилювало солідарність у громаді. Одночасно спостерігається розрив між християнською мораллю та реальним ставленням до людей похилого віку. На думку В. Робак (Робак, 2013), по-перше, вони втратили сакральну функцію, яка перейшла до духовенства; по-друге, – виховну, що частково перейняла церква; по-третє, із розвитком освіти та книг зменшився статус літніх як носіїв знань і традицій. У соціальній ієрархії вони опинилися на маргінесі, втративши правові привілеї. Визначальними чинниками соціальної підтримки людей похилого віку стали приватна власність і походження.

Кардинальні зміни у формах соціальної підтримки людей похилого віку, що відбулися в Новий та Новітній час послабили міжпоколінну солідарність. Держава стала провідним соціальним інститутом, тоді як церква і сім'я втратили свої позиції.

До промислової революції підтримка літніх здійснювалась через релігійні інститути, приватну благодійність і, значно менше, ніж у середньовіччі – через сім'ю. Занепад феодалізму, розвиток товарно-грошових відносин, капіталізм та індивідуалізація власності зруйнували традиційні механізми колективної допомоги. Трансформація патріархальної сім'ї у нуклеарну призвела до ізоляції старших родичів. Економічна самостійність молодих і зростання ролі жінок на ринку праці ускладнили догляд за літніми вдома. Індустріалізація відокремила працю від сім'ї, ослабивши її як виробничу одиницю. Члени сім'ї все частіше мали різні професії, доходи і рівень життя. Кар'єра залежала від індивідуальних здібностей, а не від родинної підтримки. Діти втратили роль економічного ресурсу, ставши об'єктом інвестицій у майбутнє. Як зазначає І. Терборн (Therborn, 2004), секуляризація та відхід від багатопокілінного проживання зменшили обов'язок піклування про літніх у родині. Унаслідок цього сім'я втратила провідну роль у соціальному захисті літніх, які стали особливо вразливими до бідності, що загострювалась урбанізацією та зубожінням міського населення. У Новий час ще не було ефективних державних інституцій соціального захисту. Благодійні організації (церковні шпиталі, приватні доброчинці)

не могли покрити зростаючі потреби літніх, які втрачали засоби до існування через економічні кризи. Бідність і безробіття серед старших осіб стали серйозною проблемою, що підривала престиж старості.

Серед провідних тенденцій суспільного життя у період Нового й Новітнього часу було зростання соціально-економічної диференціації серед літніх. Їхня незалежність значною мірою обумовлювалась контролем над сімейною власністю: це відкладало економічну самостійність дітей, але гарантувало гідну старість батькам. У багатьох регіонах Заходу ще з епохи Відродження зберігалася практика передачі майна в обмін на підтримку чи спільне проживання. Як свідчать дослідження (Zuijderduijn, Overlaet, 2021), фіксувалися письмові та усні домовленості, за якими спадкоємці зобов'язувалися забезпечити батькам житло, їжу, одяг чи догляд в обмін на спадок.

Таким чином, у соціальній динаміці Нового та Новітнього часу приватна власність стала головним засобом забезпечення старості. Її наявність дозволяла зберігати автономію, соціальні зв'язки й гарантувати собі опіку. Тож повага до людей похилого віку з багатих верств суспільства мала передусім економічне підґрунтя.

Необхідно звернути увагу на той факт, що у Новий час в Європі розпочався процес збільшення середньої тривалості життя. З другої половини XVII ст. у багатьох регіонах Західної Європи спостерігалось поступове зниження смертності завдяки покращенню харчування, розвитку медицини та гігієнічних практик (введення карантинів, розвиток медичних знань), що призводило до збільшення частки людей похилого віку в структурі населення (Wrigley & Schofield, 1981). Це був один із перших історичних кроків людства до демографічного старіння населення, який у подальшому почав швидко прогресувати.

Можемо констатувати, що у Новий час і на початку Новітнього процесу економічної модернізації і соціальної стратифікації призвели до масового збідніння частини людей похилого віку через втрату традиційних засобів існування і підтримки, тоді як інша їх частина, володіючи приватною власністю, зберігала сімейну підтримку та високий соціальний статус. Покращення умов життя та зниження

смертності сприяли зростанню чисельності людей похилого віку. Така суперечність створювала передумови для змін у справі соціальної підтримки осіб похилого віку. Ці зміни знайшли відображення у певних тенденціях: відбувся перехід від релігійних і благодійних практик до державного регулювання; державні інститути ставали основним механізмом гарантування прав і потреб людей похилого віку; розпочалось формування систем соціального захисту старості в масштабах цілих держав.

У Новітню добу державні заходи соціального захисту літніх активізувалися з впровадженням страхових систем і пенсійного забезпечення. Прикладом є закон про пенсії в Німеччині (1889), пенсійна реформа у Великобританії (1908, 1925), а також аналогічні кроки в Данії (1891), Франції (1910), Швеції (1913), Італії (1919). Незважаючи на низький рівень виплат на початковому етапі, ці ініціативи заклали основу для обов'язкового страхування у разі старості, хвороби чи інвалідності.

У першій половині XX ст. в США відбувся перехід від богаділень до спеціалізованих медичних закладів для літніх. Закон про соціальне забезпечення 1935 року став переломним – він заборонив федеральну допомогу мешканцям притулків, спричинивши розвиток будинків для людей похилого віку. З 1950-х років стрімко зросла кількість як державних, так і приватних установ завдяки запровадженню оплати ліцензованого догляду.

У Великобританії перші будинки для літніх з'явилися у 1927 р., у Шотландії – 1937. Із запровадженням в 1948 році NHS (Національної служби охорони здоров'я) відповідальність за догляд перейшла до місцевої влади, а в 1950-х роках здійснено реформу поліпшення умов. У 1980-х виник приватний сектор: пансіонати перетворилися на бізнес, зросла кількість послуг, зокрема медичних. Формуються пенсійні фонди (наприклад, Social Security у США з 1935 р.) і соціальні служби, що забезпечують домашній догляд. Держава стала провідним суб'єктом підтримки літніх, тоді як роль сім'ї поступово зменшувалася під впливом соціокультурних змін.

Водночас, інституціоналізація соціальної підтримки людей похилого віку мала суперечливі наслідки. З одного боку, вона легітимізувала соціальну відповідальність за під-

тримку літніх, яка раніше була в межах родини; з іншого – ослабила міжпоколінні зв'язки. Перенесення функцій догляду до установ призвело до ізоляції літніх від нащадків. Пенсійні системи зменшували матеріальну залежність старших, що знижувало мотивацію молодших до підтримки. Розвиток державної медицини замінив родинний догляд професійною, але менш емоційною опікою, що послаблювало міжпоколінний зв'язок.

У XX–XXI століттях процес демографічного старіння суттєво прискорився. Глобалізація, медикалізація та формування індустрії обслуговування людей похилого віку, яка потребує значних суспільних витрат, сприяли усвідомленню старості як комплексної соціальної проблеми. Особливого значення набули питання реформування пенсійної системи та завершення трудової діяльності. Водночас спостерігається трансформація міжпоколінних ролей: у контексті переходу до економіки знань літні люди дедалі частіше змушені адаптуватися до компетенцій молодших, що вперше в історії спричинило переорієнтацію міжпоколінної взаємодії та посилило маргіналізацію старших поколінь. Кризові явища у сфері міжпоколінної взаємодії загострюються на тлі поглиблення кризи інституту сім'ї, яка також демонструє ознаки структурного послаблення. Науковці звертають увагу на те, що останні десятиліття відбувається скорочення чисельності дітей у сім'ї, підвищення частки бездітних союзів і поширення неповних домогосподарств. Як зазначає Р. Лестхеґе (Lesthaeghe, 2010), «друга демографічна трансформація» супроводжується зростанням індивідуалізму, вибору на користь кар'єри та пізнього батьківства. Аналогічну думку висловлює К. Томассіні (Tomassini et al., 2004). Він вважає, що таким чином формується більш вразлива конфігурація міжпоколінної взаємодії, в якій «молодше покоління дедалі рідше виконує роль фізичних або емоційних доглядальників».

Глобалізація та урбанізація спричинили розрив фізичної близькості між поколіннями. Дослідження Бенгтсон та Робертс (Bengtson & Roberts, 1991) вказує, що «асоціативна солідарність – регулярні контакти між родичами – послаблюється через мобільність і зміну життєвих пріоритетів молоді». Це актуально не лише для країн Європи, а й для України, де масова

трудова міграція та війна значно вплинула на щільність родинної мережі. Також науковці звертають увагу на те, що сучасна демографічна динаміка призвела до появи феномену так званого «сендвіч»-покоління – людей середнього віку, які одночасно піклуються про неповнолітніх дітей і літніх батьків. Як підкреслює Д. Міллер (Miller, 1981), «даний тип родинного навантаження підвищує ризик емоційного виснаження проте підсилює функціональну солідарність». Це означає, що навіть за відсутності регулярних контактів члени родини зберігають взаємні зобов'язання у формі матеріальної чи доглядової допомоги.

Міжпоколінна солідарність, відповідно до моделі В. Бенгтсона (Bengtson, 2001), охоплює п'ять ключових компонентів: емоційну (емоційна прив'язаність, взаємна турбота), асоціативну (частота й форми контактів між родичами), структурну (географічна близькість і можливість взаємодії), нормативну (соціальні норми, традиції, сімейні обов'язки) та функціональну (взаємообмін ресурсами й послугами). Сучасні соціальні трансформації найбільше впливають на структурну й асоціативну складові, тоді як нормативна й функціональна зберігають свою актуальність, хоч і в модифікованих, менш стабільних формах. У практиках підтримки людей похилого віку з'являються нові тенденції у (McCabe et al., 2021; Hank et al., 2008; Moilanen et al., 2021). Особи, які володіють приватною власністю або мають стабільні фінансові ресурси, дедалі частіше обирають проживання в спеціалізованих закладах для літніх людей, надаючи перевагу інституційній опіці над сімейним доглядом. Сучасні будинки для літніх забезпечують високий рівень комфорту, медичний супровід, соціалізацію та індивідуалізований підхід, що часто недоступно в родинному середовищі без професійної підготовки. Володіння майном або фінансова спроможність стають чинниками реалізації автономії в літньому віці, дозволяючи особам похилого віку самотійно визначати прийнятну форму догляду, зберігати незалежність і гідність. У цьому контексті будинки для літніх дедалі частіше розглядаються не як вимушений, а як свідомо обраний варіант підтримки. Водночас, дослідження засвідчують, що особи з нижчим рівнем доходу значно частіше потрапляють до таких закладів не за влас-

ним вибором, а через відсутність альтернатив.

Загалом, в умовах демографічного старіння й ослаблення родинних зв'язків зростає залежність осіб літнього віку від інституціоналізованих форм підтримки. Це актуалізує необхідність формування комплексної соціальної політики, яка інтегрує родинну та суспільну відповідальність. Серед пріоритетів такої політики – запровадження механізмів компенсації для доглядальників, підтримка жінок, які виконують роль опікунів у межах так званої «сендвіч»-позиції, а також розвиток мережі місцевих соціальних сервісів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ретроспективний аналіз практик соціальної підтримки людей похилого віку у традиціях західноєвропейської цивілізації виявляє складну динаміку еволюції міжпоколінної взаємодії: від ритуалізованого виключення старших осіб до утвердження їхньої цінності як носіїв знань і досвіду; від домінування родинної опіки у традиційних суспільствах до поступового її занепаду та становлення інституційно-державної моделі соціального захисту в Новий і Новітній час. Історичні практики соціальної підтримки виявляються не лише механізмами захисту, а й важливими каналами збереження міжпоколінної солідарності. Їх характер визначався культурними нормами, моральними цінностями, типом господарства та рівнем розвитку соціальних інститутів. Вони демонструють, що соціальна підтримка старших осіб була провідною формою міжпоколінного обміну, а зміна її форм – чутливим індикатором соціальної трансформації.

Упродовж більшої частини історії провідною формою солідарності між поколіннями залишалась родинна підтримка, що базувалася на патріархальних структурах, авторитеті старших та обміні ресурсами. Участь інституціональних структур (церкви, держави) була допоміжною і залежала від історичних обставин. У Новий і Новітній час держава інституціоналізує соціальну підтримку літніх людей через пенсійну систему, медичне страхування та доглядові заклади. Ці заходи значною мірою компенсують ослаблення родинної опіки, однак одночасно знижують інтенсивність міжособистісної взаємодії між поколіннями, заміщуючи природну солідарність формалізованими механізмами. Трансформація сімейної структури,

зростання мобільності, економічна автономія молодших поколінь та розвиток професійного догляду призводять до подвійного ефекту: з одного боку – підвищується якість допомоги літнім, з іншого – розширюється емоційна дистанція між поколіннями. Зростає ризик сприйняття літньої людини як об'єкта опіки, що сприяє посиленню ейджизму. Інституціоналізовані форми соціальної підтримки забезпечують збереження міжпоколінної солідарності у нормативному вимірі, проте не здатні повноцінно відтворити її емоційно-моральний компонент. Таким чином, солідарність набуває рис формалізованого контракту, втрачаючи, значною мірою, особистісний вимір. За відсутності додаткових механізмів інтеграції поколінь відбувається ерозія міжпоколінного зв'язку як культурної і соціальної норми.

В умовах демографічного старіння суспільства особливої ваги набуває необхідність відновлення балансу між особистою автономією літніх людей, відповідальністю держави та збереженням живого міжпоколінного зв'язку. Історичний досвід міжпоколінної взаємодії, сформований упродовж століть, містить потужний ресурс для адаптації до сучасних соціальних викликів і не повинен бути втрачений. У цьому контексті міжпоколінна солідарність має розглядатися не лише як традиційна цінність, а як стратегічна категорія сучасної соціальної політики, здатна сприяти інтеграції поколінь, зменшенню соціальних витрат та протидії ізоляції людей похилого віку. Переосмислення минулих форм взаємодії між поколіннями дозволяє виявити потенціал поєднання державної підтримки з родинними та громадськими практиками, зокрема через розвиток інклюзивних моделей підтримки. Це означає поступовий відхід від компенсаційної логіки (орієнтованої на виплати та інституційну опіку) до моделей, що активізують сімейні ресурси, підтримують неформальний догляд і формують міжпоколінні спільноти як середовище соціальної взаємодії.

Збереження і переосмислення історичного досвіду міжпоколінної взаємодії відкриває перспективи для формування нових, стійких моделей соціальної солідарності, що здатні поєднувати ефективність інституційних механізмів із людською близькістю, довірою та відповідальністю. Це, у свою чергу, ставить перед дослідниками завдання глибшого аналізу трансфор-

мацій соціальних очікувань щодо взаємозв'язку поколінь у сучасному світі. У цьому контексті актуалізується проблема вивчення вітчизняних і зарубіжних історичних прикладів, коли

суспільства ефективно адаптувалися до змін у структурі родини чи демографії, що може дати підказки для сучасної соціальної політики та стратегії боротьби з ейджизмом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименюк Н. В. Відношення до старості в різних культурних традиціях: історичний аспект. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Сер. : Педагогіка. 2010. Т. 123, Вип. 110. С. 53–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_123_110_11 (дата звернення 15. 08.2025).
2. Лисенко Ю. О. Динаміка соціалізації людей похилого віку у філогенезі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота*. 2018. Вип. 2. С. 152–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuchured_2018_2_30. (дата звернення 15. 08.2025).
3. Мартіросян Л. Практика вирішення проблем суспільства через механізм соціального піклування: історичний досвід стародавньої Греції. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 2. С. 3–13. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/38>
4. Робак В. Соціально-геронтологічні аспекти сприйняття старості в епоху Середньовіччя. *Наукові записки. Сер. : Педагогіка*. 2013. № 1. С. 72–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_15. (дата звернення 15. 08.2025).
5. Сенюшкіна Т. Проблема досягнення міжпоколінної солідарності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5. С. 184–221. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/senushkiana_problema.pdf (дата звернення 15.08.2025).
6. Сопко Р. Якими можуть бути наслідки існуючої демографічної тенденції старіння населення. *Карпатія. Цивілізаційний поступ : просвітницький, науково-популярний журнал*. Ужгород, 2013. Вип. 1. С. 55–59. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21657/3/ЯКИМИ%20МОЖУТЬ%20БУТИ%20НАСЛІДКИ.pdf> (дата звернення 15. 08.2025).
7. Bengtson V. L. *Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds*. *Journal of Marriage and Family*, 2001, 63(1), 1–16. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>
8. Bengtson V. L., Roberts R. E. L. Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 1991, 53(4), 856–870. URL: <https://doi.org/10.2307/352993>.
9. Boehm C. *Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior*. Harvard University Press. 1999. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9xr4>.
10. Duby G. *The three orders: Feudal society imagined*. University of Chicago Press, 1980.
11. Ehmer J. Das Alter in Geschichte und Geschichtswissenschaft. In U. Staudinger & H. Häfner (Eds.), *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage*, 2008 (pp. 149–172). Springer.
12. Goody J. *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge University Press. 1983. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/development-of-the-family-and-marriage-in-europe/B2090AFD-BA7748E625497D2328D30525>.
13. Hank K., Geissler H., Stuck A. E. Household income and other socio-economic determinants of long-term institutional care among older adults in Finland. *Age and Ageing*, 2008, 37(5), 544–550. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17979004/>
14. Le Goff J. *Medieval civilization 400-1500*. Basil Blackwell. 1988.
15. Lesthaeghe R. The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 2010, 36(2), 211–251. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
16. McCabe M., Dawson A., Karantzas G., Davison T. How important are choice, autonomy, and relationships in predicting the quality of life of nursing home residents? *Journal of Gerontological Social Work*, 2021, 64(5), 487–502. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33402014/>.
17. Miller D. A. The «sandwich» generation: Adult children of the aging. *Social Work*, 1981, 26(5), 419–426. URL: <https://doi.org/10.1093/sw/26.5.419>.
18. Minois G. *Historia starości: Od antyku do renesansu*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Wydawnictwo Marabut, 1995.
19. Moilanen T., Saarnio R., Soini H. Older people's perceived autonomy in residential care: An integrative review. *Nursing Ethics*, 2021, 29(2), 240–258. URL: <https://doi.org/10.1177/0969733021997962>.
20. National Academies Press. Evolution and landscape of nursing home care in the United States. In *The national imperative to improve nursing home quality*. 2022. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK584647/>.
21. Shahar S. *Growing old in the Middle Ages: Winter clothes us in shadow and pain*. Routledge. 2004.
22. Therborn G. *Between sex and power: Family in the world 1900-2000*. Routledge. 2004.
23. Tomassini C., Glaser K., Wolf D. A., Broese van Groenou M. I., Grundy E. Living arrangements among older people: An overview of trends in Europe and the USA. *Population Trends*, 2004, 115, 24–34. URL: <https://doi.org/10.1037/e594432006-001>.

24. Troyansky D. *Aging in world history*. Routledge. 2016.

25. United Nations. *World population prospects 2024: Summary of results*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2024. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development/desa/pd/files/key_messages_wpp_2024_20240709.pdf.

26. Wrigley E. A., Schofield R. S. *The population history of England 1541-1871*. Edward Arnold. 1981.

27. Zijderdijn J., Overlaet K. Strategies for old age and agency of the elderly in towns of the Low Countries in the Renaissance. *Continuity and Change*, 2021, 36(2), 265-289. URL: <https://doi.org/10.1017/S0268416021000291>.

REFERENCES:

1. Klymeniuk, N. V. (2010). Attitudes towards old age in different cultural traditions: Historical aspect. *Naukovi pratsi [Chornomorskyi State University named after Petro Mohyla. Series: Pedagogy]*, 123(110), 53–58. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_123_110_11 [in Ukrainian].

2. Lysenko, Yu. O. (2018). Dynamics of socialization of the elderly in phylogenesis. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsial'na robota*, (2), 152–157. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_2_30. [in Ukrainian].

3. Martirosian, L. (2021). Praktyka vyrishennia problem suspilstva cherez mekhanizm sotsialnoho pikuvannia: istorichniy dosvid starodavnoi Hretsii. *Vvichlyvist. Humanitas*, (2), 3–13. Retrieved from: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/38>

Martirosian, L. A. (2020). Sotsiokulturni osoblyvosti instytutu batkivskoi vlady u rymskii sim'i: istoryko-pedahohichniy aspekt. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika i psykholohiia*, (64), 140–146. Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Retrieved from: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/f3288430-5c97-4046-bd55-71e5a571f8a4>

4. Robak, V. (2013). Socio-gerontological aspects of the perception of old age in the Middle Ages. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika*, (1), 72–77. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_15. [in Ukrainian].

5. Seniushkina, T. (2013). The problem of achieving intergenerational solidarity in Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen'im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, (5), 184–221. Retrieved from: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/senushkiana_problema.pdf [in Ukrainian].

6. Sopko, R. (2013). Possible consequences of the current demographic trend of population aging. *Karpattia. Tsyvilizatsiyni postup: Enlightenment and popular science journal*, (1), 55–59. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21657/3/ЯКИМИ%20МОЖУТЬ%20БУТИ%20НАСЛІДКИ.pdf> [in Ukrainian].

7. Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16.8

8. Bengtson, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856–870.9

9. Boehm, C. (1999). *Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior*. Harvard University Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9xr4>

10. Duby, G. (1980). *The three orders: Feudal society imagined*. University of Chicago Press.

11. Ehmer, J. (2008). Das Alter in Geschichte und Geschichtswissenschaft. In U. Staudinger & H. Häfner (Eds.), *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage* (pp. 149–172). Springer.

12. Goody, J. (1983). *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge University Press. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/books/development-of-the-family-and-marriage-in-europe/B2090AFD-BA7748E625497D2328D30525>

13. Hank, K., Geissler, H., & Stuck, A. E. (2008). Household income and other socio-economic determinants of long-term institutional care among older adults in Finland. *Age and Ageing*, 37(5), 544–550. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17979004/>

14. Le Goff, J. (1988). *Medieval civilization 400–1500*. Basil Blackwell.

15. Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>

16. McCabe, M., Dawson, A., Karantzas, G., & Davison, T. (2021). How important are choice, autonomy, and relationships in predicting the quality of life of nursing home residents? *Journal of Gerontological Social Work*, 64(5), 487–502. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33402014/>

17. Miller, D. A. (1981). The 'sandwich' generation: Adult children of the aging. *Social Work*, 26(5), 419–426. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/sw/26.5.419>

18. Minois, G. (1995). *Historia starości: Od antyku do renesansu*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Wydawnictwo Marabut.

19. Moilanen, T., Saarnio, R., & Soini, H. (2021). Older people's perceived autonomy in residential care: An integrative review. *Nursing Ethics*, 29(2), 240–258. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0969733021997962>

20. National Academies Press. (2022). Evolution and landscape of nursing home care in the United States. In *The national imperative to improve nursing home quality*. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK584647/>
21. Shahar, S. (2004). *Growing old in the Middle Ages: Winter clothes us in shadow and pain*. Routledge.
22. Therborn, G. (2004). *Between sex and power: Family in the world 1900–2000*. Routledge.
23. Tomassini, C., Glaser, K., Wolf, D. A., Broese van Groenou, M. I., & Grundy, E. (2004). Living arrangements among older people: An overview of trends in Europe and the USA. *Population Trends*, 115, 24–34. Retrieved from: <https://doi.org/10.1037/e594432006-001>
24. Troyansky, D. (2016). *Aging in world history* (Themes in World History). Routledge.
25. United Nations. (2024). *World population prospects 2024: Summary of results*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Retrieved from: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/key_messages_wpp_2024_20240709.pdf
26. Wrigley, E. A., & Schofield, R. S. (1981). *The population history of England 1541–1871*. Edward Arnold.
27. Zijderduijn, J., & Overlaet, K. (2021). Strategies for old age and agency of the elderly in towns of the Low Countries in the Renaissance. *Continuity and Change*, 36(2), 265–289. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/S0268416021000291>.

Дата надходження статті: 12.08.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025